

УДК 808.1

АВТОРСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЙНА МОДЕЛЬ ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ

Наталія АСТРАХАН

*Житомирський державний університет імені Івана Франка,
вул. Велика Бердичівська, 40, Житомир, 10008, Україна,
e-mail: e-mail: astakhann@rambler.ru*

Введено поняття «авторська інтерпретаційна модель літературного твору», яке може виявитися продуктивним у процесі теоретико-методологічного обґрунтування кореляції між аналізом художнього тексту та інтерпретацією літературного твору. Такого роду кореляція дає змогу до літературознавчого осягнення буття літературного твору відповідно до принципу методологічного плюралізму.

Ключові слова: авторська інтерпретаційна модель літературного твору, аналіз художнього тексту, інтерпретація літературного твору, літературознавче моделювання.

Поняття «авторська інтерпретаційна модель літературного твору» виявляється важливим у контексті теоретико-методологічного обґрунтування літературознавчого моделювання як методу наукового осягнення онтології літературного твору. Це поняття вводимо як таке, що покликане відобразити діалектичність низки взаємопов'язаних протиріч, котрі стосуються як до сфери реалізації буття літературного твору, так і до сфери його наукового пізнання [1; 5; 8; 9–11; 14; 15], тобто до площини перетину цих двох сфер. Передусім це протиріччя між:

- 1) матеріальністю художнього тексту та ідеальністю поетичного світу: авторські інтерпретаційні моделі літературного твору є елементами структури художнього тексту і водночас ментальними домінантами, навколо яких у свідомості читача (реципієнта) вибудовується цілісний образ художньої реальності, цілісна картина світу;
- 2) діяльністю творчою (авторською) та діяльністю співтворчою (читацькою): авторські інтерпретаційні моделі акцентуються, по-особливому маркуються в тексті автором, коли він щодо вже написаного постає в ролі читача, інтерпретуючи власний твір, цілісний образ якого, хоч постійно уточнюється в процесі творчої роботи, наявний в авторській свідомості вже на стадії задуму; читач виявляється здатним побачити акценти, які розставив автор, коли приміряє на себе роль автора, намагатиметься наблизитися до автора, пройти його слідом, оцінити масштаби проробленої ним духовної та естетичної роботи;
- 3) аналізом та синтезом у процесі художнього пізнання дійсності та літературознавчого пізнання літературного твору: авторська інтерпретаційна модель є результатом і аналітичного, і синтетичного погляду на об'єкт досліджен-

- ня, вона водночас втілює окремість, подробицю та її зв'язок з усіма іншими подробицями, здатність бути чинником створення (у художньому творі) або опису (у процесі інтерпретації літературного твору) цілісної картини світу;
- 4) частиною та цілим: авторська інтерпретаційна модель стосовно літературного твору як цілого постає в якості частини, яка несе в собі образ цілого, відображає механізм саморозвитку цілого, узгоджений з усіма іншими необхідними для такого саморозвитку механізмами, що допомагає розглядати сукупність авторських інтерпретаційних моделей літературного твору як виявлення феномену стилю, що відображає становлення, розгортання та завершення цілісності літературного твору;
 - 5) статикою та динамікою: авторська інтерпретаційна модель літературного твору може бути зафіксована й описана як статична, така, що характеризується певним набором сталих функціональних ознак у межах текстуальної реалізації художнього цілого, але реалізоване тим самим суб'єктом в інший момент часу або взагалі іншим суб'єктом прочитання твору може призвести до виділення у цій моделі інших функціональних ознак у контексті іншого бачення художнього цілого;
 - 6) раціональним та міфічно-онтологічним у процесі художнього моделювання дійсності та літературознавчого моделювання літературного твору: авторські інтерпретаційні моделі літературного твору в процесі художньої творчості формуються в момент осмислення значущості того, що відкривається як результат творчої напруги, в ході ж літературознавчого осягнення твору авторські інтерпретаційні моделі проявляють свою багатовекторність так, що забезпечують можливість усвідомленого переходу аналітичної свідомості від одного рівня текстуальної реалізації художнього цілого до іншого і водночас дають змогу мислити художню реальність саме як цілісну, перебувати під її впливом, переживати свою причетність до неї, «існувати на рівні літератури» [4, 11];
 - 7) статичною аналітичною моделлю художнього тексту та динамічною інтерпретаційною моделлю літературного твору: авторська інтерпретаційна модель літературного твору постає в якості простору перетину двох літературознавчих моделей, забезпечуючи наступність у процесі руху від побудови однієї до розгортання іншої.

Діалектичне поєднання в межах авторської інтерпретаційної моделі матеріального та ідеального, вираження та значення, аналітичного та синтетичного, статичного й динамічного тощо споріднює її, з одного боку, зі словом, а з іншого – з літературним твором як цілісністю. Можна сказати, що авторська інтерпретаційна модель займає проміжне положення між цими двома феноменами, взаємозв'язок між якими проявляє сутність літературно-художньої творчості. Розмірковуючи про дві протилежні позиції щодо осмислення слова в його естетичному та позаестетичному функціонуванні (які передбачають або повне ігнорування лінгвістично-семіотичних методів у процесі дослідження художнього слова, або їх безумовне перенесення в галузь літературознавства), Михайло Гіршман розглянув художнє слово «як значущий елемент літературного твору,

який володіє семантичною та структурною визначеністю і в якому виражається естетична сутність й специфіка художнього цілого», вважає, що в такому розумінні «художнє слово саме якісно, субстанціонально відрізняється від свого позахудожнього прототипу, його перетворення в художньому творі є саме перехід в нову сферу буття, в нову якість, в якому воно не існує, до твору та за його межами, і ця естетична специфіка художнього слова не розкривається повністю лінгвістичними та семіотичними методами» [6, 63]. З погляду дослідника, який спирається на теоретичні міркування Олександра Потебні, в межах літературного твору «семантичним центром слова як художньо значущого елементу є світ та смисл твору, а твір при цьому виявляється новим, індивідуально створюваним словом, що вперше називає те, що до цього не мало імені» [6, 65].

Авторська інтерпретаційна модель акцентує зв'язок між трансформацією, що відбувається зі словом у процесі художньої творчості, та специфічними якостями літературного твору, які дають змогу розглядати його як нове слово. Вона фіксує момент виходу слова за власні межі, набуття ним нової якості через залучення в складну систему відносин з іншими словами, які також перебільшують свою сутність, трансформуються, зазнають смислових метаморфоз, займаючи своє місце в смисловому візерунку твору, підпорядковуючись завданню омовлення в ньому по-новому осмисленої значущості буття.

Так розглянута авторська інтерпретаційна модель літературного твору узгоджує між собою бачення певної цілісної картини світу під час сприйняття літературного твору, розуміння її смислу у процесі інтерпретаційного моделювання твору, а також вираження цього розуміння, логіка якого підпорядковується необхідності встановлення смислових зв'язків між авторськими інтерпретаційними моделями, які в цьому випадку мають бути усвідомлені як такі. В разі безпосереднього сприйняття твору читачем такого роду усвідомлення може не відбуватися, але це не відміння роботи авторських інтерпретаційних моделей та участі у ній читача, просто ця робота залишається непоміченою читачем, увага якого концентрується на її результаті – можливості споглядання цілісної картини світу.

Розмова про авторські інтерпретаційні моделі та смислові зв'язки між ними наближає нас до таємниці проростання твору зі слова та слова із твору, але дає підстави зберегти цю таємницю як основу онтологічної взаємодії твору та читача. Ми говоримо про механізми створення цілісної картини світу в літературному творі, вже тримаючи цю картину перед внутрішнім поглядом, вже перебуваючи під впливом важелів її формування, що робить неможливим їх експериментальне руйнування, небезпечно не лише для літературного твору, але й для тих, хто його відтворює.

«Літературний текст пропонує не готове завершене зображення, а лише натяки – нарис образного уявлення, що потрібно розгорнути; контури, які слід конкретизувати і заповнити, – сконцентрувати пластичну картину, створивши цілісний зоровий образ» [7, 320], – відзначила Мар'яна Лановик. З погляду дослідниці, яка скерувала свою увагу на сферу іконічності в літературі, полісистемність художнього зображення зумовлена і «складністю його утворення на різних рівнях мовної ієрархії тексту», і «нашаруванням образних структур» [7, 320]. Це означає, що текстова ієрархія творення образу, яка охоп-

лює всі рівні художнього тексту (фонемний, морфемний, лексичний, морфологічний, фразовий і т. д.), складно співвідноситься з образною ієрархією, в якій теж можуть бути виділені певні рівні: «Найпростіший рівень цієї ієрархії становлять *мікрообрази*, які творяться на основі поетичних тропів, неповторних авторських знахідок; *художні деталі*. Вони можуть розгортатись до більших *образів*: образів-персонажів, образів-пейзажів, образів-інтер'єрів, образів-символів, образів-архетипів. На вищому рівні ці образи складаються у значно складніші структури – *макрообрази* – образи знакових подій (наприклад, образи повстання, революції, війни), образи історичних епох, образи націй чи їх окремих соціальних верств, образи жанрів. Відтак, – у *мегаобрази* національного світу, авторського світу, світу історії, культури – світу художнього тексту, який містить у собі всі ці світи, – аж до семіосфери літератури та мистецтва» [7, 321].

У процитованому фрагменті монографії М. Лановик «Теорія відносності художнього перекладу. Літературознавчі проекції» один рівень образної ієрархії безпосередньо надбудовується над іншим, що є можливим у межах теоретико-літературного дискурсу, але лише схематично відповідає процесам образотворення в літературному творі, в якому перехід на інший рівень образної ієрархії супроводжується активізацією додаткових рівнів текстуальної реалізації художнього цілого, висвітленню нових аспектів художньої реальності. Реальну складність взаємодії всіх елементів форми та змісту літературного твору в процесі руху й автора, і читача-співавтора від створення й сприйняття окремого художнього образу (мікрообразу) до побудови та споглядання цілісної картини світу відображає сукупність авторських інтерпретаційних моделей літературного твору.

Якщо розглядати авторські інтерпретаційні моделі літературного твору функціонально, з погляду ролі, яку вони відіграють у плані взаємозв'язку між рівнями текстуальної реалізації художнього цілого, всі вони виявляються типологічно подібними в межах кожного конкретного рівня, оскільки рівневість характерна для найрізноманітніших літературних творів, незалежно від їх родової та жанрової визначеності, незалежно від особливостей авторського стилю тощо.

Водночас треба зауважити, що поряд із авторськими інтерпретаційними моделями, які виявляються універсальними, подібно до того, як низкою універсальних, необхідних, атрибутивних рис наділений кожний літературний твір, що відбувся, в такому творі обов'язково мають бути наявні унікальні інтерпретаційні моделі, які зумовлюють своєрідність саме конкретного твору. Якби такого роду (тобто унікальних) моделей не існувало, один літературний твір не відрізнявся б від іншого, втратив би сенс сам феномен літературного твору як такий. У цьому аспекті актуальними виявляються міркування представників формальної школи про еволюцію літературних прийомів, про динамічність художньої форми, про конструктивний принцип, який може бути визначений лише в межах конкретного твору і чинний саме для нього. Унікальні авторські інтерпретаційні моделі літературного твору акцентують, як сказав би Юрій Тинянов, «проблему кожного окремого випадку з його індивідуальним співвідношенням конструктивного принципу й матеріалу, з його проблемою індивідуальної динамічної форми» [13, 35], а з іншого боку дають змогу відстежити в історичному плані «діалектичний розвиток

форми», що може залишити за конструктивним принципом його провідну роль лише у тому випадку, коли взаємини конструктивного принципу з підпорядкованими йому іншими змінюються [13, 37].

Отже, проблема класифікації авторських інтерпретаційних моделей літературного твору має бути розглянута в плані синхронії як вияв художньої своєрідності окремого твору і в плані діахронії як прояв тенденції еволюції художньої форми. Вказані вектори розуміння авторських інтерпретаційних моделей літературного твору у їх конкретному застосуванні можуть привести до парадоксальних результатів, пов'язаних із тим, що універсальність та унікальність стають взаємозамінними характеристиками: те, що сприймається в синхронії як унікальне, в діахронії стає універсальним і навпаки.

Якщо аналітичне моделювання художнього тексту передбачає пошук авторських інтерпретаційних моделей, їх опис та класифікацію, інтерпретаційне моделювання літературного твору відбувається як встановлення зв'язків між авторськими інтерпретаційними моделями та усвідомлення цих зв'язків як закономірно-необхідних.

Надзвичайно важливим у процесі інтерпретаційного моделювання літературного твору є рух від однієї авторської інтерпретаційної моделі до іншої, розгляд саме сукупності авторських інтерпретаційних моделей літературного твору, через яку виявляє себе ціннісно-сміслова ієрархія твору в її художньо-естетичній конкретності. У будь-якій вдаль інтерпретації літературного твору дослідницька думка розгортається саме від однієї авторської інтерпретаційної моделі до іншої, хоча дослідник може і не усвідомлювати їх як такі. «Моя кінцева рефлексія після, скажімо, прочитання цілого літературного твору є рефлексія дуже великого досвіду, що виникає в процесі сприйняття, розуміння, смислоутворення, нарощення смислів, причому цей досвід складається саме в процесі дій з множиною послідовних та логічно взаємозумовлених мікроконтекстів» [3, 30], – зазначає І. Богін, називаючи «мікроконтекстами» те, що ми називаємо авторськими інтерпретаційними моделями. Й інтерпретація може вважатися такою, що відбулася, коли вся сукупність моделей, на погляд дослідника, є окресленою.

З іншого боку, важливо розуміти, що слово «авторська» характеризує водночас авторську та читачку інтенції, їх своєрідний перетин й незбіг. Зрозуміло, що у кожного окремого дослідника буде власне бачення і авторських інтерпретаційних моделей, і їх сукупності. Повне окреслення смислу з погляду одного інтерпретатора може виявитися неповним з погляду інтерпретатора іншого – ці збіги й уможливають тривалість буття літературного твору, феномен прирощення смислу. На наше переконання, будь-яка спроба створення однозначного алгоритму прочитання художнього тексту та інтерпретації літературного твору, створення «конвеєру процесу інтерпретативного аналізу» [12, 124], жорсткого визначення авторських інтерпретаційних моделей та характеристики їх сукупності в тому чи іншому конкретному творі вбиває цей твір, замінює його живу, звернену до кожного окремого читача діалогічність хрестоматійною застиглістю. Це той випадок, коли, як висловився б Микола Бердяєв, організованість убиває органічність [2].

Авторська інтерпретаційна модель літературного твору становить зерно діалогу між автором та читачем, проростання якого водночас постає як розгортання художності по лінії «слово–образ–твір». Слово, від початку зорієнтоване на промовляння

та на слухове сприйняття, долучаючись у побудову образу (метафори у найширшому розумінні цього слова), тобто на встановлення значущих зв'язків між на перший погляд віддаленими явищами, набуває зображальної якості, починає апелювати до внутрішнього зору, працювати на створення певної «картинки». Водночас споглядання картини, яка виникає перед внутрішнім зором, викликає потребу назвати побачене, закріпити у слові його сенс. Реалізація цієї потреби призводить до уточнення вихідного слова через обмеження/розширення його значення. Постійні коливання між орієнтацією на побачене і почуте, невпинне уточнення першого другим та другого першим, їх взаємне поглиблення, що супроводжує повсякчас наше сприйняття та осмислення реальної дійсності, у художньому творі набувають особливого значення саме завдяки наявності ситуації діалогу між автором та читачем. Ситуація діалогу, в якій перебуває автор у процесі творення художнього твору та читач у процесі його відтворення, проекція вимовленого-почутого та зображеного-побаченого на іншого, створює ефект розростання художнього образу, його динамічної скерованості до породження інших образів та узгодження з ними, аж поки гносеологічний потенціал образотворення не реалізує себе повністю у феномені цілісності літературного твору.

Отже, авторська інтерпретаційна модель літературного твору становить момент взаємопереходу тексту, що, як сплетіння слів, зорієнтований передусім на промовляння/слухання, та твору, покликаного вибудувати для читача думку, з якої відкривається певна картина світу, усвідомлення суті якої веде до нового самоусвідомлення, нової самоідентифікації. Зазначимо, що наявність ситуації діалогу між «Я» та «Ти» (у буберівському розумінні цих слів), передбачає нескінченність закладеного в цю ситуацію переживання гносеологічно надзвичайно продуктивного взаємонаближення учасників означеного діалогу. У контексті такого роду міркувань стає зрозуміло, що аналіз художнього тексту та ґрунтована на ньому інтерпретація літературного твору уможливають реалізацію подієвості останнього лише через характеристику цієї нової якості бачення, тобто мають своєю метою саме усвідомлення новизни відкритої літературним твором картини світу та відповідної їй концепції людини. Безумовно, коли ми говоримо «картина світу» чи «концепція людини», ми передбачаємо узагальнення, момент абстрагування, які можуть залишатися контрольованими, підпорядкованими літературознавчому завданню наукового пізнання літературного твору лише в тому випадку, коли ми будемо мати на увазі саме конкретний літературний твір. Запорукою такої контрольованості стають авторські інтерпретаційні моделі літературного твору.

Отже, характеризуючи значущість авторських інтерпретаційних моделей літературного твору в процесі літературознавчого осягнення його буття, можна відзначити:

- 1) авторська інтерпретаційна модель літературного твору займає посередницьке положення між художнім словом, крізь яке починає проростати цілісність літературного твору, та літературним твором, що набуває ознак новоствореного слова, яке вперше називає раніше неусвідомлюваний сенс буття;
- 2) авторська інтерпретаційна модель літературного твору підкреслює його діалектичну природу, можливість відтворення та діалектичного подолання в його межах найсуттєвіших протиріч, які характеризують процеси творчості

- та співтворчості й водночас відображають (моделюють) найбільш значущі протиріччя людського буття у його співвіднесеності з буттям загальним;
- 3) авторська інтерпретаційна модель літературного твору вповні розкриває своє значення лише у взаємодії з іншими моделями, сукупність же авторських інтерпретаційних моделей, вибудована у певну ієрархію, проявляє смисл літературного твору, на осягнення якого має бути скерована його інтерпретація;
 - 4) авторські інтерпретаційні моделі літературного твору встановлюють його смислові кордони й водночас окреслюють можливі напрями виходу за їх межі; саме вони приховують у собі потенціал прирощення сенсу, який реалізується в процесі будь-якої інтерпретації, в тому числі і творчої, яка веде до виникнення нового твору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бахтин М.* Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет / М. Бахтин. – М. : Художественная литература, 1975. – 504 с.
2. *Бердяев Н. А.* Воля к жизни и воля к культуре / Н. А. Бердяев // Смысл истории. Опыт философии человеческой судьбы / Н. А. Бердяев. – М. : Мысль, 1990. – С. 161–173.
3. *Богин Г. И.* Обретение способности понимать: Введение в герменевтику / Г. И. Богин. – М. : Психология и Бизнес ОнЛайн, 2001. – 731 с. – (Электронная книга. Лингвистика. Лингвистика текста).
4. *Бродский И.* Нобелевская лекция / И. Бродский, 1987 // Стихотворения / И. Бродский. – Таллинн : Александра, 1991. – С. 5–18.
5. *Гиршман М. М.* Литературное произведение: теория и практика анализа / М. М. Гиршман. – М. : Высшая школа, 1991. – 160 с.
6. *Гиршман М. М.* Слово в художественной целостности литературного произведения / М. М. Гиршман // Литературное произведение: Теория художественной целостности / М. М. Гиршман. – 2-е изд., доп. – М. : Языки славянских культур, 2007. (Коммуникативные стратегии культуры). – С. 62–68.
7. *Лановик М.* Теорія відносності художнього перекладу: літературознавчі проєкції / М. Лановик. – Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2006. – 470 с.
8. *Лихачев Д. С.* Внутренний мир художественного произведения / Д. С. Лихачев // Вопросы литературы. – 1968. – № 8. – С. 82–91.
9. *Лотман Ю. М.* Структура художественного текста / Ю. М. Лотман // Об искусстве / Ю. М. Лотман. – СПб. : Искусство – СПб, 2000. – С. 14–287.
10. *Матюшкин А. В.* Проблемы интерпретации литературного художественного текста : учебное пособие / А. В. Матюшкин; Федеральное агентство по образованию, ГОУВ-ПО «КГПУ». – Петрозаводск : Изд-во КГПУ, 2007. – 190 с.
11. *Потебня А. А.* Теоретическая поэтика / А. А. Потебня. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ ; М. : Издательский центр «Академия», 2003. – 384 с.
12. *Смирнова Н. Н.* Развитие идеи коммуникативности в XX в. / Н. Н. Смирнова // Теоретико-литературные итоги XX века / редкол. : Ю. Б. Борев (гл. ред.), Н. К. Гей, О. А. Овчаренко, В. Д. Сквозников и др. Т. 1. Литературное произведение и художественный процесс / редкол. : Ю. Б. Борев (отв. ред.), С. Г. Бочаров, И. П. Ильин и др. – М. : Наука, 2003. – С. 118–133.
13. *Тынянов Ю. Н.* Проблема стихотворного языка / Ю. Н. Тынянов // Литератур-

- ная еволюція: Избранные труды / Ю. Н. Тынянов. – М. : Аграф, 2002. – С. 29–166.
14. Федоров В. В. Поэтический мир и творческое бытие / В. В. Федоров // Проблемы поэтического бытия / В. В. Федоров. – Донецк : ДонНУ, 2008. – С. 309–396.
 15. Шлейермахер Ф. Герменевтика / Ф. Шлейермахер ; пер. с нем. А. Л. Вольского ; науч. ред. Н. О. Гучинская. – СПб. : Европейский дом, 2004. – 242 с.

Стаття надійшла до друку 13.09.2012

Прийнята до друку 30.01.2013

AUTHOR'S INTERPRETATIVE MODEL OF A LITERARY WORK

Nataliya ASTRAKHAN

*Ivan Franko State University of Zhytomyr,
40, Velyka Berdychivska Str., Zhytomyr, 10008, Ukraine,
e-mail: e-mail: astakhann@rambler.ru*

The article introduces the concept «author's interpretative model of a literary work», which can be productive in the process of theoretic-methodological reasoning of the correlation between the analysis of the literary text and interpretation of a literary work. This correlation allows literary comprehension of the existence of a literary work in accordance with the principle of methodological pluralism.

Key words: author's interpretative model of a literary work, analysis of the literary text, interpretation of a literary work, literary criticism modeling.

АВТОРСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИОННАЯ МОДЕЛЬ ЛИТЕРАТУРНОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ

Наталья АСТРАХАН

*Житомирский государственный университет имени Ивана Франко,
ул. Б. Бердичевская, 40, Житомир, 10008, Украина,
e-mail: e-mail: astakhann@rambler.ru*

Введено понятие «авторская интерпретационная модель литературного произведения», которое может оказаться продуктивным в процессе теоретико-методологического обоснования корреляции между анализом художественного текста и интерпретацией литературного произведения. Подобная корреляция позволяет осуществлять литературоведческое постижение бытия литературного произведения в соответствии с принципом методологического плюрализма.

Ключевые слова: авторская интерпретационная модель литературного произведения, анализ художественного текста, интерпретация литературного произведения, литературоведческое моделирование.